

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยในชั้นเรียนเรื่องการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีม ด้วยชุดฝึกปฏิบัติในรายวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เกิดจากปัญหาในการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาดังกล่าวที่ผ่านมาพบว่านักศึกษาขาดการให้ความร่วมมือในการทำงานเป็นทีม รวมทั้งขาดภาวะการเป็นผู้นำกลุ่มขนาดเล็ก ได้แก่ ขาดการกระตุ้นให้สมาชิกทีมร่วมมือกันอย่างเต็มที่ ขาดการประสานงานที่ดี และขาดทักษะการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปความ ซึ่งทำให้การดำเนินกิจกรรมไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ไม่เป็นไปตามระยะเวลาที่กำหนด และไม่เป็นไปตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวังในด้านที่ 4 ในเรื่องทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความรับผิดชอบตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2552 (Thai Qualifications Framework for Higher Education) (TQF:HEd) ผู้วิจัยจึงพัฒนาชุดฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีม ในรายวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ภาคการศึกษา ที่ 2 ปีการศึกษา 2553 ขึ้น ซึ่งสามารถช่วยฝึกภาวะผู้นำกลุ่มขนาดเล็กให้กับนักศึกษา เพื่อให้เป็นผู้นำทีมที่มีประสิทธิภาพขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพชุดฝึกปฏิบัติในการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีมของนักศึกษาที่เรียนวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2553
2. เพื่อศึกษาความพึงพอใจต่อชุดฝึกปฏิบัติในการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีม
3. เพื่อศึกษาความสามารถในการเป็นผู้นำทีม
4. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษาที่เรียนวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยใช้รูปแบบการทำงานเป็นทีม ที่มีการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีม

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ นักศึกษา section 015 คณะวิทยาการจัดการ สาขาบัญชี และสาขานิเทศศาสตร์ จำนวน 80 คน ที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2553

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. ชุดฝึกปฏิบัติการเป็นผู้นำทีม เป็นเครื่องมือที่พัฒนาขึ้นโดยนำแนวคิดการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญด้วยรูปแบบชุดฝึกปฏิบัติ ร่วมกับทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ (cooperative learning) และแนวคิดในการทำงานเป็นทีม รวมทั้งทฤษฎีภาวะผู้นำ และผลการวิจัยในชั้นเรียนเรื่องรูปแบบการพัฒนากระบวนการทำงานเป็นทีมมาเป็นหลักในการจัดสร้าง ซึ่งได้ชุดฝึกปฏิบัติการพัฒนาความสามารถของผู้นำทีมจำนวน 3 ชุด ได้แก่ชุดฝึกเพื่อพัฒนาบทบาทและพฤติกรรมของผู้นำทีม ชุดฝึกเพื่อพัฒนากระบวนการในการทำงานของผู้นำทีม และชุดฝึกเพื่อพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำทีม

2. แบบประเมินผลและแบบสอบถามการเป็นผู้นำทีมและการทำงานเป็นทีม มี 6 แบบ ได้แก่ 1) แบบประเมินผลการเรียนรู้ผ่านชุดฝึกปฏิบัติ 2) แบบประเมินผลชิ้นงานจากการฝึกปฏิบัติในการเป็นผู้นำทีม 3) แบบสอบถามความพึงพอใจต่อชุดฝึกปฏิบัติการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีม 4) แบบบันทึกการสังเกตบทบาทและพฤติกรรมผู้นำทีม 5) แบบสอบถามความสามารถในการเป็นผู้นำทีม 6) แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ก่อนเรียน และหลังเรียน

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

1. นำชุดฝึกปฏิบัติการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีมไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนกับกลุ่มตัวอย่าง โดยดำเนินการดังนี้

1.1 แบ่งกลุ่ม เลือกผู้นำทีม เลขานุการทีม ตั้งชื่อทีม ตามแบบฟอร์มที่แจก ซึ่งกลุ่มตัวอย่างสามารถแบ่งเป็นทีมได้ทั้งหมด 16 ทีม

1.2 ให้ผู้นำทีมจำนวน 16 คน ศึกษาชุดฝึกปฏิบัติการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยทดสอบความรู้ก่อนศึกษา จากนั้นให้ศึกษาชุดฝึกปฏิบัติด้วยตนเองจำนวน 3 ชุด เมื่อเรียบร้อยแล้วจึงทดสอบความรู้หลังการศึกษาชุดฝึกดังกล่าว

1.3 ประเมินผลตามแบบทดสอบก่อนเรียน ในสาระความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ มลพิษในสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งแวดล้อมและภัยพิบัติธรรมชาติ

1.4 ให้แต่ละทีมรวมกลุ่มและประชุมกัน ครูอธิบายเนื้อหาวิชา จุดประสงค์การเรียนรู้ และชี้แจงเนื้อหาซึ่งเป็นสาระในบทที่ 5 – 8 โดยแตกเนื้อหาออกเป็นหัวข้อย่อย ๆ และให้แต่ละทีมศึกษาค้นคว้า ทำรายงาน และนำเสนอรายงานหน้าชั้นด้วยรูปแบบ power point และสื่อมัลติมีเดียอื่นๆ ตามใบงาน และกิจกรรมที่กำหนด โดยกลุ่มประชุมเพื่อวางแผนการและกำหนดเป้าหมาย หน้าที่ และแบ่งงานกันในทีม และระดมความคิดเห็นในหัวข้อที่ได้รับ โดยครูกระตุ้นให้ทีมมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน ภายในทีม

1.5 แต่ละทีมรายงานผลการศึกษา ตามหัวข้อที่ทีมได้รับ ทีมละ 20 นาที โดยครู ประเมินผลชิ้นงานจากรายงานการศึกษาค้นคว้า ตามแบบประเมินผลชิ้นงานที่สร้างขึ้น

1.6 ให้ผู้นำทีมประเมินผลความพึงพอใจต่อชุดฝึกปฏิบัติการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีม และให้สมาชิกทีมแต่ละทีมจำนวนทีมละ 32 คน (ที่ไม่ใช่ผู้นำทีมและเลขานุการทีม) ประเมินผลตามแบบบันทึกการสังเกตบทบาทและพฤติกรรมของผู้นำทีม และให้สมาชิกทีมทั้งหมดยกเว้นผู้นำทีม จำนวน 64 คน ประเมินผลตามแบบสอบถามความสามารถในการเป็นผู้นำทีม

1.7 ประเมินผลการเรียนของกลุ่มตัวอย่าง ด้วยแบบทดสอบหลังเรียน และนำผลที่ได้มาเปรียบเทียบกับแบบทดสอบก่อนเรียนเพื่อดูผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในเนื้อหานี้ ๆ

การวิเคราะห์ข้อมูล

- วิเคราะห์เครื่องมือโดยประเมินค่าความสอดคล้องของเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ (IOC)
- วิเคราะห์ประสิทธิภาพชุดฝึกปฏิบัติการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีมโดยใช้สูตร E_1/E_2

3. วิเคราะห์แบบความพึงพอใจต่อชุดฝึกปฏิบัติการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีม แบบวัดความสามารถในการเป็นผู้นำทีม โดยใช้ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

4. วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้โดยการเปรียบเทียบผลการทดสอบจากแบบทดสอบก่อนเรียน และแบบทดสอบหลังเรียน โดยวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ t- test แบบ Dependent

5. วิเคราะห์การสังเกตบทบาทและพฤติกรรมของผู้นำทีม โดยใช้คำร้อยละ

6. วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีมด้วยชุดฝึกปฏิบัติเพื่อใช้ในการกระบวนการทำงานเป็นทีมจากคำถามปลายเปิดโดยเรียบเรียงข้อมูลสรุปผลเป็น ภาพรวมด้วยวิธีบรรยายพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ประสิทธิภาพของชุดฝึกปฏิบัติในการพัฒนาความสามารถการเป็นผู้นำทีมของนักศึกษา เป็นไปตามเกณฑ์ 75/75 โดยผลการทดสอบก่อนการศึกษาชุดฝึกปฏิบัติการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีมด้วยตนเอง และผลการประเมินจากชิ้นงานและแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์หลังเรียน เท่ากับ 76.66 (E_1) / 77.12 (E_2)

2. ความพึงพอใจต่อชุดฝึกปฏิบัติในการพัฒนาความสามารถการเป็นผู้นำทีม พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อชุดฝึกปฏิบัติ ทั้ง 3 ชุด ได้แก่ ชุดบทบาทและพฤติกรรมของผู้นำทีม ชุดกระบวนการในการทำงานของผู้นำทีม และชุดทักษะการเป็นผู้นำทีม อยู่ในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย 4.13 4.19 และ 4.13 ตามลำดับ สำหรับความพึงพอใจจากการนำความรู้ไปปฏิบัติ ในขณะที่เข้ากลุ่ม พบว่าอยู่ในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย 4.13 โดยเฉพาะการนำความรู้เกี่ยวกับ ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ไปปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนทักษะในการตัดสินใจ ทักษะด้านการบริหาร ทักษะด้านการจัดการทีม และทักษะในการจัดระบบข้อมูล มีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก

3. ความสามารถในการเป็นผู้นำทีม ในการนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติ พบว่าบทบาทหน้าที่ และพฤติกรรมของผู้นำทีม ทั้ง 5 หน้าที่ อยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ยอยู่ที่ 4.16 โดยหน้าที่ ในการส่งเสริมให้สมาชิกเกิดความภาคภูมิใจในงานเป็นหน้าที่ที่เด่นที่สุดด้วยคะแนนเฉลี่ย 4.25 รองลงมาได้แก่การกระตุ้น จูงใจและสร้างความสนใจในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพให้กับบุคคลในทีม ส่วนประสิทธิภาพของบทบาทและพฤติกรรมของผู้นำทีมอยู่ในระดับมากทั้ง 11 บทบาท โดยมีค่าคะแนนเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.30 ซึ่งบทบาทในเรื่องคุณธรรม จริยธรรมในการทำงานเป็นบทบาทที่เด่นที่สุด โดยมีค่าคะแนนเฉลี่ยอยู่ที่ 4.46 ส่วนบทบาทรองลงมาได้แก่ การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เข้าใจผู้อื่น และยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล และการรู้จักรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกทีม

สำหรับความสามารถในเรื่องกระบวนการในการทำงานเป็นทีม พบว่าผู้นำทีมมีความสามารถในการกระบวนการทั้ง 13 กระบวนการ ในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.32 โดยกระบวนการในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในทีมเด่นที่สุด มีค่าคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 4.48 ส่วนความสามารถในทักษะการเป็นผู้นำทีม พบว่าทักษะทั้ง 17 ทักษะ อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าคะแนนเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.27 ซึ่งทักษะในการดำเนินการประชุม มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 4.42 ซึ่งสูงกว่าทักษะอื่นๆ รองลงมาได้แก่ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ในการอยู่ร่วมกัน การมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคล

อื่นทั้งภายในและภายนอกกลุ่ม และทักษะการประสานงานเพื่อให้สมาชิกทุ่มเทในการทำงานเพื่อให้งานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

จากการสังเกตของสมาชิกภายในทีมในเรื่องของบทบาทและพฤติกรรมของผู้นำทีมพบว่า ผู้นำทีมมีการกำหนดเป้าหมายของงานไว้อย่างชัดเจน มีพฤติกรรมเชิงบวกในด้านการติดต่อสื่อสารอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีบทบาทในการสร้างความเป็นเอกภาพภายในกลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 98.0 รองลงมาได้แก่การให้กำลังใจ หรือช่วยให้ผู้อื่น มีความเหมาะสมในการตัดสินใจระหว่างการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม มีการรับฟังและตอบสนองต่อความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างตั้งใจ แสดงความเอื้ออาทร โดยแสดงออกถึงความเข้าใจต่อความรู้สึกนึกคิดของผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 96.9

สำหรับการนำความรู้ความเข้าใจไปปฏิบัติจริงในขณะทำงานเป็นทีม พบว่าปัญหา และข้อบกพร่องในการฝึกปฏิบัติจริงเมื่อเข้ากลุ่มตามความคิดเห็นของผู้นำทีมได้แก่เรื่องการวางแผน และการตัดสินใจ รองลงมาได้แก่เรื่องบุคลิกภาพ ทักษะการพูด และการแสดงออกต่อที่ชุมชน รวมทั้งการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การกระตุ้นจูงใจสมาชิกให้ร่วมมือกัน

4. การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษาที่เรียนวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยใช้รูปแบบการทำงานเป็นทีม ที่มีการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีมพบว่า คะแนนเฉลี่ยหลังเรียน ($\bar{X} = 17.40$) สูงกว่าคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียน ($\bar{X} = 11.68$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยในชั้นเรียนเรื่องการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีมด้วยชุดฝึกปฏิบัติ มีประเด็นที่น่าสนใจได้ดังนี้

1. จากผลการทดสอบประสิทธิภาพของชุดฝึกปฏิบัติในการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีมของนักศึกษาพบว่า เป็นไปตามเกณฑ์ 75/75 เท่ากับ 76.66 (E_1) / 77.12 (E_2) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาเรื่องการสร้างชุดฝึกอบรมเพื่อการทำงานเป็นทีม สำหรับผู้นำนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ ของ วลัยยา วงศ์ณรัตน์ (2553 : 60) ที่พบว่าชุดฝึกอบรมเพื่อการทำงานเป็นทีม สำหรับผู้นำนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพ เป็นไปตามเกณฑ์ โดยชุดฝึกอบรมทำให้ผู้นำมีความรู้เพิ่มมากขึ้น สามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำเนินการด้านการทำงานเป็นทีมได้เป็นอย่างดี

สำหรับความพึงพอใจต่อชุดฝึกปฏิบัติ พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อชุดฝึกปฏิบัติทั้ง 3 ชุด อยู่ในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย 4.13 4.19 และ 4.13 ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่องการพัฒนาความสามารถของนักศึกษาในการวิเคราะห์รายการค้าและการบันทึกบัญชี โดยใช้ชุดฝึกปฏิบัติในรายวิชา การบัญชี 1 ของสมใจ ศรีพิพัฒน์ (2552 : ก) พบว่านักศึกษาส่วนใหญ่พึงพอใจในระดับมาก และเห็นว่าชุดฝึกทำให้ผลการเรียนรู้เกิดความก้าวหน้า แต่เมื่อสอบถามความเห็นถึงปัญหา ข้อบกพร่องในการฝึกปฏิบัติจริงพบว่าผู้นำยังขาดทักษะ และการดำเนินการในบางกระบวนการได้แก่ การวางแผน และการตัดสินใจ รองลงมาได้แก่เรื่องบุคลิกภาพ ทักษะการพูด และการแสดงออกต่อที่ชุมชน รวมทั้งการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การกระตุ้นจูงใจสมาชิกให้ร่วมมือกัน ทักษะการประสานงานและประสานประโยชน์ และปัญหาเรื่องเวลาในการประชุมกลุ่ม ซึ่งควรจัดให้มี

การฝึกอบรม การฝึกปฏิบัติในเรื่องดังกล่าวต่อไปเพื่อให้เกิดผลดีต่อการฝึกฝนการเป็นผู้นำที่ดี และมีประสิทธิภาพ

ในเรื่องความสามารถในการเป็นผู้นำทีมเมื่อฝึกปฏิบัติระหว่างเข้ากลุ่ม พบว่าบทบาทหน้าที่ และพฤติกรรมของผู้นำทีม ทั้ง 5 หน้าที่ อยู่ในระดับมาก ในส่วนของประสิทธิภาพในบทบาท และพฤติกรรมของผู้นำทีมพบว่าอยู่ในระดับมากทั้ง 11 สำหรับความสามารถในส่วนของการบริหารงานในการทำงานเป็นทีมของผู้นำทีม พบว่าผู้นำทีมมีความสามารถในการบริหารงานทั้ง 13 กระบวนการ ในระดับมาก ส่วนความสามารถในทักษะการเป็นผู้นำทีม พบว่าทักษะทั้ง 17 ทักษะ อยู่ในระดับมาก เช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่องพฤติกรรมการทำงานเป็นทีมของนิสิตปริญญาตรีภาคปกติ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ของ กิตติศักดิ์ กอรัย (2550 : 77) ที่ว่า กระบวนการทำงานเป็นทีมของนิสิตอยู่ในระดับมากเพราะได้มีการกำหนดเป้าหมาย และการวางแผนร่วมกันเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามในการศึกษาครั้งนี้พบว่ายังมีบางทักษะ และบางกระบวนการที่ผู้นำมีความเห็นว่าการได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติมได้แก่ การกระตุ้น จูงใจสมาชิกทีมในการทำงานร่วมกัน การตัดสินใจ การพูดและการแสดงออกในที่ชุมชน ดังนั้นในการจัดการเรียนการสอนที่ใช้รูปแบบการทำงานเป็นทีม ควรได้มีบูรณาการทักษะความรู้ในเรื่องบทบาท พฤติกรรม และกระบวนการในการทำงานเป็นทีมให้แก่ผู้นำก่อนการดำเนินการ

3. จากการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษาที่เรียนวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยใช้รูปแบบการทำงานเป็นทีม ที่มีการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีมพบว่า คะแนนเฉลี่ยหลังเรียน ($\bar{X} = 17.40$) สูงกว่าคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียน ($\bar{X} = 11.68$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 อันเป็นผลมาจากการที่ผู้นำได้รับความรู้จากชุดฝึกปฏิบัติอย่างพอเพียง กล่าวได้ว่าการทำงานเป็นทีมนี้ ผู้นำมีบทบาทสำคัญที่ส่งผลถึงผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของสมาชิกภายในทีม

โดยสรุป การพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีมด้วยชุดฝึกปฏิบัติในรายวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สามารถช่วยพัฒนาทักษะในการเป็นผู้นำกลุ่มขนาดเล็กได้อย่างมีประสิทธิภาพพอสมควร ช่วยให้การปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นไปตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้กับการเรียนการสอนในรายวิชาอื่นๆ ได้ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยในชั้นเรียนเรื่องการพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำทีมด้วยชุดฝึกปฏิบัติในรายวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ประจำปีการศึกษา 2553 มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาจัดการเรียนการสอนโดยใช้ชุดฝึกปฏิบัติในการพัฒนาผู้นำทีม

1. ในการจัดทำชุดฝึกปฏิบัติ จะต้องเน้นการปฏิบัติในเรื่องการวางแผน กระบวนการตัดสินใจ รวมทั้งการปรับปรุงบุคลิกภาพ ทักษะการพูดและการแสดงออกในที่ชุมชน การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การกระตุ้นจูงใจสมาชิกให้ร่วมมือกัน ทักษะการประสานงานและประสานประโยชน์ และการบริหารเวลาในระหว่างการประชุมกลุ่ม

2. ในการทำงานเป็นทีม ซึ่งนักศึกษาจะต้องใช้เวลาในการสืบค้นข้อมูลต่างๆ ครูควรจัดเวลาให้นักศึกษาได้มีโอกาสเข้ากลุ่มมากกว่านี้ เนื่องจากนักศึกษามีวิชาเรียนต่างกัน ทำให้การรวมกลุ่มนอกห้องเรียนเป็นไปได้ยาก

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพัฒนาผู้นำทีมด้วยรูปแบบการจัดการเรียนการสอนรูปแบบอื่น และเปรียบเทียบกับการใช้ชุดฝึกปฏิบัติ
2. ควรศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการบูรณาการความรู้ การปฏิบัติ และองค์ประกอบอื่น ๆ ที่ช่วยให้ผู้นำมีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่งผลให้การทำงานเป็นทีมประสบความสำเร็จ และเป็นไปตามมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาด้านที่ 4 ได้แก่การมีภาวะผู้นำในกลุ่มขนาดเล็ก และความรับผิดชอบในภาระที่ได้รับมอบหมาย และมีการวางแผนในดำเนินการเพื่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง